

Εισήγηση προέδρου Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου
κ. Μαρσέλ Σολομών

Ε΄ Συνέδριο Αλμυριώτικων Σπουδών, 14-16 /10/2016

Θέλω να ευχαριστήσω θερμά την Οργανωτική Επιτροπή του Συνεδρίου και τον Πρόεδρή της κ. Βίκτωρα Κοντονάσιο καθώς και τη Φιλάρχαιο Εταιρεία – δια της κ. Κοντογεωργάκη – για την τιμητική πρόσκληση που απηύθυνε στην Ισρ.Κοιν. Βόλου και σε μένα προσωπικά – ως Πρόεδρο – να παραστώ στο Πέμπτο Συνέδριο και να μιλήσω για την παρουσία των Εβραίων στην ευρύτερη περιοχή.

Και είναι πράγματι τιμητική, όταν προέρχεται από έναν φορέα με μακρόχρονη πνευματική προσφορά και ανεκτίμητο έργο που αφορά όλη τη Θεσσαλία, προσφορά που έχει αναγνωριστεί επισήμως στο ανώτατο επίπεδο με τη βράβευσή σας από την Ακαδημία Αθηνών το 2013.

Χωρίς να διεκδικώ την ιδιότητα ενός εξειδικευμένου αρχαιολόγου ή ιστορικού, θα προσπαθήσω να δώσω το αποτύπωμα αυτής της παρουσίας όσο πιο σύντομα και περιεκτικά μπορώ.

Πριν ξεκινήσω την εισήγηση θέλω από αυτό το βήμα να ευχαριστήσω θερμά την ιστορικό –ερευνήτρια κ. Μαριάννα Κυρίτση για την πολύτιμη συμβολή της στην έρευνα των στοιχείων που θα παρουσιάσω.

**Η παρουσία των Εβραίων
στην ευρύτερη περιοχή των Φθιωτίδων Θηβών
και της χερσαίας Μαγνησίας
έως την ενσωμάτωσή της στο νεοελληνικό κράτος**

Οι Εβραίοι έχουν χαρακτηριστεί ως κατεξοχήν λαός Διασποράς. Κατά τη διάρκεια της ιστορικής τους διαδρομής επέλεξαν - ή αναγκάστηκαν - να μεταναστεύουν για διάφορους λόγους: στην αρχή (λόγω της νομαδικής οργάνωσης της κοινωνίας τους) σε αναζήτηση εύφορων περιοχών εξαιτίας λιμνών, αργότερα λόγω της έκβασης πολεμικών αναμετρήσεων, των εμπορικών δραστηριοτήτων τους, των εσωτερικών αναταραχών και άλλων παραγόντων που σχετίζονται με την ιστορία και τη γεωγραφία της περιοχής.

Η ελληνιστική εποχή, μια περίοδος που ευνόησε ακόμη περισσότερο τη μετακίνηση ανθρώπων και εμπορευμάτων και ενίσχυσε τη διακίνηση ιδεών στο πνεύμα του φιλοσοφικού κοσμοπολιτισμού και του θρησκευτικού συγκρητισμού, έδωσε ώθηση και στην ανάπτυξη ενός δικτύου εβραϊκών κοινοτήτων στα παράλια της Μεσογείου.

Στην Ελλάδα, η εβραϊκή παρουσία μαρτυρείται στο πρώτο μισό του 3ου αιώνα π.Χ., όπως δείχνει η επιγραφή του Μόσχου του Ιουδαίου από το Αμφιάρειο του Ωρωπού. Γραπτές πηγές επιβεβαιώνουν την παρουσία ακμαζουσών ιουδαϊκών κοινοτήτων στις σημαντικότερες πόλεις της Ελλάδος τον 2ο π.Χ. (Σπάρτη, Δήλος, Σάμος, Ρόδος, Κως και αλλού).

Στον 1ο αιώνα μ.Χ, ο Φίλων από την Αλεξάνδρεια αναφέρει εγκαταστάσεις Εβραίων στη Θεσσαλία, στη Βοιωτία, στη Μακεδονία, στην Αττική, στην Πελοπόννησο, στην Εύβοια και στην Κρήτη.

Οι κοινότητες της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου αποτέλεσαν τη βάση των κοινοτήτων που άκμασαν στη βυζαντινή εποχή.

Ποιά όμως είναι η εβραϊκή παρουσία που έχει καταγραφεί έως σήμερα στην περιοχή της χερσαίας Μαγνησίας;

Το πρώτο στοιχείο είναι οι εβραϊκές επιτύμβιες στήλες που βρέθηκαν στη Δημητριάδα και χρονολογούνται από τον 3ο αι. π.Χ. και ανακαλύφθηκαν από τον αρχαιολόγο Απόστολο Αρβανιτόπουλο στις αρχές του 20ου αιώνα. Η ελληνιστική πόλη ιδρύθηκε το 293 π.Χ. για να αποτελέσει τη μια από τις τρεις «κλείδες» ή «πέδες» της Ελλάδας μαζί με τη Χαλκίδα και την Κόρινθο. Ο Δημήτριος ο Πολιορκητής και οι άλλοι βασιλείς της Δυναστείας των Αντιγονιδών τη χρησιμοποίησαν ως ορμητήριο για πολιτικές και στρατιωτικές επεμβάσεις στη Θεσσαλία και στη νότια Ελλάδα. Με την υποστήριξη των Μακεδόνων βασιλέων η Δημητριάδα εξελίχθηκε σε μεγάλο διεθνές εμπορικό λιμάνι. Για το λόγο αυτό – όπως μας πληροφορεί ο Αρβανιτόπουλος μετά τη μελέτη των ευρημάτων του – είχαν εγκατασταθεί στην πόλη Εβραίοι, Αιγύπτιοι και Φοίνικες. Η μεγάλη ακμή της πόλης ως οικονομικό, εμπορικό και πολιτικό κέντρο σημειώθηκε από το 217 π.Χ. έως το 168 π.Χ., όταν μετά από τη μάχη της Πύδνας το μακεδονικό βασίλειο καταλήφθηκε από τους Ρωμαίους.

Από τον 1ο αιώνα μ.Χ. η Δημητριάδα έχασε την πολιτική της δύναμη και άρχισε να συρρικνώνεται εδαφικά. Εγκαταλείφθηκε το μεγαλύτερο μέρος της και ο οικισμός περιορίσθηκε στο βόρειο τμήμα της, προς τη θάλασσα, και ακόμη λιγότερο στο νότιο τμήμα της αρχαίας πόλης. Η πόλη ξαναγνώρισε σχετική ακμή κατά τον 4ο και 5ο αιώνα αλλά εγκαταλείφθηκε οριστικά τον 6ο αιώνα.

Η εβραϊκή παρουσία στον ευρύτερο χώρο δεν έπαψε να υπάρχει, ακολούθησε όμως και αυτή τον κύκλο ακμής – παρακμής – εγκατάλειψης μιας πόλης που έφθινε και αναζήτησης μιας άλλης που εμφάνιζε ευνοϊκότερες προοπτικές.

Έτσι, στα παλαιοχριστιανικά χρόνια (περίοδος μεταξύ 325-641), ανάγονται επιτύμβιες πλάκες που βρέθηκαν στις ανασκαφές έξω από τα τείχη των Φθιωτίδων Θηβών και της παλαιάς Πυράσσου, στην περιοχή της Νέας Αγχιάλου και των Μικροθηβών.

Ακριβώς το όνομα Φθιωτίδαι Θήβαι δεν αναφέρεται από τον Όμηρο. Μας είναι γνωστό από μεταγενέστερους συγγραφείς.

Τις πληροφορίες αυτές μας συμπληρώνουν οι επιγραφές διάφορων χρόνων που βρέθηκαν στην Πύρασσο. Τρεις από αυτές που βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές του Γεωργίου Σωτηρίου είναι από σαρκοφάγους του 2ου αι. μ.Χ. και αναγράφουν το όνομα των Θηβών. Συνάγεται ότι μετά την ρωμαϊκή κατάκτηση, πιθανόν πολλοί κάτοικοι από τις Θήβες, την παλιά ελληνιστική πόλη, εγκαταστάθηκαν στην πρώην Πύρασσο και ακμάζουν ήδη από τον 2ο αι. μ.Χ. οι νέες Θήβες που είναι πλέον στα παράλια του Παγασητικού κόλπου. Οι παλιότερες ελληνιστικές Θήβες χρησιμοποιούνται μόνο πια έως τα χρόνια του Ιουστινιανού λόγω των τειχών τους ως οχυρό.

Πέντε επιγραφές βρέθηκαν (μεταξύ 1930-1941) στην περιοχή έξω από τον περίβολο του αρχαίου τείχους των Φθιωτίδων Θηβών, από τις οποίες μαρτυρείται η ύπαρξη εβραϊκής παροικίας στις Θεσσαλικές Θήβες.

Ο Νικόλαος Γιαννόπουλος το 1930 αναφέρει πως βρέθηκαν δύο επιτύμβιες επιγραφές και μία από πλίνθο που έχει τη μορφή ορθογώνιας σφραγίδας από λευκό μάρμαρο.

Από αυτές τις τρεις, οι δύο επιτύμβιες έχουν πάνω τους το σύμβολο της επτάφωτης λυχνίας.

Η πρώτη είναι μια πλάκα από πρασινόφαιο σχιστόλιθο, στη μία όψη της οποίας αναγράφεται το εξής:

[Μ]νημα Ε [υ]σεβίου Ά[λ]εξάνδρο[υ] και Θεο[δώρα]ς γυ[ναικός] αυ[τού].

Και στην άλλη όψη:

υπάρχει η Επτάφωτος Λυχνία και οι λέξεις που, κατά το μέρος που έχουν διαβαστεί, αναφέρουν: [ε]ικ[ών] Ενορώ[ντος] Θεού

Η δεύτερη είναι μια πλάκα λευκόφαιου μαρμάρου, ορθογώνια στην οποία αναγράφεται το εξής:

Μνημίων Ιούδα και Αστερίας και υπάρχει πάλι η Επτάφωτος λυχνία

Το τρίτο εύρημα είναι λίθος λευκός, ορθογώνιος, που φέρει στη μια όψη επιγραφή παλαιοχριστιανική, και στην άλλη τέσσερα έγκοιλα ορθογώνια. Η πρώτη λέξη της επιγραφής πιθανώς αναφέρεται σε όνομα κύριον και χωρίζεται με λοξή γραμμή από την επομένη λέξη στην οποία “ημείς διακρίνομεν τά γράμματα ΡΑΒ, τα οποία συμπληρούμεν ραβ[βίνος]-επομένως ο λίθος είναι σφράγισμα ραββίνου των Φθιωτίδων Θηβών”, όπως αναφέρει ο Γιαννόπουλος. Σύμφωνα με τον Σωτηρίου, όμως, τα γράμματα δηλώνουν εργοστάσιο πλίνθων.

Επίσης, από τον Σωτηρίου αναφέρεται (1936) η εύρεση και δύο άλλων αξιόλογων ιουδαϊκών επιγραφών, έξω από τα τείχη Θεσσαλικών Θηβών.

Η μια επιγραφή είναι από φαιό λίθο, έχει στη μέση την επτάφωτη λυχνία και εκατέρωθεν κλαδιά φοίνικα και περιστέρι και αναγράφει:

Μνήμα Σαούλ και της αυτού γαμετής (δηλαδή, συζύγου) Άννας

Η άλλη είναι σε τμήμα μικρού κίονος, με την επτάφωτη λυχνία δίπλα στην επιγραφή:

Μνήμα Περιστερίας Αρχ... (μέρος δυσανάγνωστο) και κατάληξη ...γίσις

Κατά τον Σωτηρίου, η λέξη σημαίνει “αρχήγισσα” και υποδηλώνει σύζυγο σημαίνοντος προσώπου ή τίτλου που έφερε η θανούσα. Κατ' άλλη άποψη, η λέξη είναι “αρχισυναγωγίσις” και πιθανόν υποδηλώνει γυναίκα με υψηλή θέση στη συναγωγή ή εν γένει στην Εβραϊκή Κοινότητα.

Όπως σημειώνει ο Πασχάλης Σταντζούρης, “το σύμβολο της επτάφωτης λυχνίας που συμβόλιζε τους επτά γνωστούς πλανήτες της Αρχαιότητας πέρασε από την Αρχαία Μεσοποταμία στην εβραϊκή μυστικιστική παράδοση, τροποποιημένη και ενταγμένη στην ιουδαϊκή θρησκεία με τη γνωστή μορφή της Μενορά. Οι επτά λυχνίες συμβολίζουν και στην εβραϊκή παράδοση τον ήλιο την σελήνη και τους κύριους πλανήτες (Κρόνος, Δίας, Ερμής, Αφροδίτη, Άρης), αλλά αντιστοιχούν και στις επτά ημέρες της εβδομάδας και τα επτά μεγάλα Άστρα της μεγάλης Άρκτου.”

Εξάλλου και τα κλαδιά φοινίκων και τα περιστέρια αποτελούν εβραϊκά σύμβολα. Τα πρώτα απαντώνται στο Ναό του Σολομώντος ως σύμβολο νίκης και τα δεύτερα αποτελούν σύμβολα ειρήνης και συζυγικής αγάπης, πολλές φορές δε υποδηλώνουν τον ίδιο τον εβραϊκό λαό.

Πιο πρόσφατα, το 2010, σε οικόπεδο που βρίσκεται στη Νέα Αγχίαλο, και έπειτα από αίτηση του ιδιοκτήτη για παραχώρηση άδειας οικοδόμησης, αποκαλύφθηκε τμήμα του ανατολικού νεκροταφείου της παλαιοχριστιανικής

πόλης των Φθιωτίδων Θηβών. Το οικοπέδο βρίσκεται έξω από τα τείχη της αρχαίας πόλης και οι αρχαιολόγοι το τοποθετούν χρονικά στα τέλη του 5ου αι. και στις αρχές του 6ου αι.

Κατά τις εργασίες αποχλωμάτωσης στο υπόλοιπο τμήμα του οικοπέδου, περισυλλέχθηκε μαρμαρίνη επιτύμβια επιγραφή τραπεζοειδούς σχήματος με την πίσω πλευρά επίπεδη. Τα γράμματα είναι ανισοϋψή και διαβάζεται ως “Μνημείον Εσθήρος”. Κάτω από την επιγραφή υπάρχει χαραγμένη επτάφωτη λυχνία με κλαδί και ένα καρπό.

Στην ίδια περιοχή, το 1985, ήλθε στο φώς κατά την έρευνα κιβωτιόσχημου πλακοσκεπή τάφου, επιτύμβια επιγραφή με την επτάφωτη λυχνία στην κορυφή.

Αργότερα, εβραϊκή παρουσία εντοπίζεται στην ευρύτερη περιοχή του Αλμυρού, μετά την καταστροφή των (χριστιανικών) Φθιωτίδων Θηβών. Πιθανότατα, όπως μας πληροφορεί ο Γιαννόπουλος, πριν θα υπήρχε ως “μικρά παράλιος πολίχνη ή κώμη” επί της δυτικής ακτής του Παγασητικού κόλπου, όπως συνάγεται “εξ επιγραφής επιτυμβίου παλαιοχριστιανικής”. Μετά την καταστροφή των Φθιωτίδων Θηβών που βρίσκονταν στη θέση της Νέας Αγχιάλου, “προσηυζήθησαν οι κάτοικοι εκ των φυγάδων του Αλμυρού, οίτινες ανέλαβον όλον το εμπόριον της καταστραφείσης πόλεως. Ούτως ο Αλμυρός κατέστη η εμπορικωτάτη πόλις της Θεσσαλίας και τρίτη του Βυζαντινού κράτους μετά την Κωνσταντινούπολιν και την Θεσσαλονίκην ακμάσασα μέχρι Τουρκοκρατίας”, συμπληρώνει ίσως με κάποια δόση υπερβολής, ο Γιαννόπουλος.

Πραγματικά, σε αντίθεση με τη Δημητριάδα, το προβάδισμα εκείνη την εποχή στον Παγασητικό έχουν οι “Δύο Αλμυροί”- ένας εγγύτερα στη θάλασσα και ένας απώτερα, κατά τον Σωτηρίου. Η κάτω πόλη (λιμάνι στο σημερινό Τσιγγέλι) χρησίμευε ως κύριο διαμετακομιστικό κέντρο για τα προϊόντα της θεσσαλικής ενδοχώρας με τη Δύση.

Ο Ρέιντερ Ρέιντερς, σημαντικός ερευνητής της περιοχής και παρών ως σύνεδρος και σε αυτό το Συνέδριο, θεωρεί πως οι “Δύο Αλμυροί”, πιθανότατα, ήταν δύο “χωριστά αστικά κέντρα αναμεμιγμένα στο εμπόριο που βρίσκονταν κατά μήκος της παραλίας”.

Πολύτιμη μαρτυρία αποτελεί “Το βιβλίο των ταξιδιών” του Βενιαμίν μπεν Γιονά, ραβίνου και περιηγητή από την πόλη Τουδέλα της Ισπανίας, ο οποίος το 1162 διέρχεται από τον Αλμυρό (Αρμυλο, όπως τον αναφέρει) “μια μεγάλη πόλη κοντά στη θάλασσα, κατοικημένη από Βενετούς, Πιζάνους, Γενουάτες αλλά και προσερχόμενους εμπόρους. Είναι μεγάλο μέρος κι έχει περίπου 400 Ιουδαίους. Επικεφαλής ο αρχираβίνος Σιλό Λομπάρντο, ο ραβίνος Ιωσήφ ο επιστάτης και ο ραβίνος Σολομών, ο πνευματικός καθοδηγητής τους.”

Λίγα χρόνια πριν, το 1154, την πόλη (την οποία αποκαλεί Αρμυρίσιον) επισκέφτηκε ο Άραβας γεωγράφος Εδρική και την παρουσίασε ως σπουδαίο εμπορικό κέντρο και σαν πόλη “σημαντική, πολυάνθρωπη κι εμπορική”.

Το εμπόριο ήταν κατά κύριο λόγο στα χέρια των Εβραίων και των Λατίνων εμπόρων, προς τους οποίους (τους Λατίνους) οι βυζαντινοί αυτοκράτορες είχαν παραχωρήσει ιδιαίτερα προνόμια, όπως π.χ. όριζε η συνθήκη με την Πίζα το 1119. Σχετικές πληροφορίες προκύπτουν από βενετικά έγγραφα που αφορούν την περιοχή και έχουν μελετηθεί.

Οι Εβραίοι του Αλμυρού ασχολούνταν με τη βαφή μεταξωτών υφασμάτων και την υφαντουργία. Η παρασκευή μεταξωτών υφασμάτων ήταν διαδεδομένη στον ελλαδικό χώρο κατά τον 12ο αιώνα και έπειτα. Μάλιστα οι περιοχές του Παγασητικού Κόλπου και οι απέναντι της Εύβοιας ήταν πολύ γνωστές για την αλιεία της πορφύρας, είδους κοχύλας, την οποία επεξεργάζονταν στα εργαστήρια και παρήγαγαν τις ονομαστές βαφές πορφυρού χρώματος. Οι “κογχυλευτές” ανήκαν σε συντεχνίες, στις οποίες συμμετείχαν και πολλοί Εβραίοι.

Κατά τους επόμενους αιώνες οι πόλεις αυτές παρήκμασαν λόγω των επιδρομών Σλάβων, Σαρακηνών πειρατών κλπ και γι’ αυτό οι πληροφορίες που διαθέτουμε είναι ελάχιστες.

Εβραϊκή παρουσία στην ευρύτερη περιοχή συναντούμε πάλι στο Κάστρο του Γόλου (μετέπειτα Βόλου). Το Κάστρο μνημονεύεται για πρώτη φορά το 1333 από τους Βυζαντινούς – όπως σημειώνει ο Δημήτριος Τσοποτός και καταλαμβάνεται οριστικά από τους Οθωμανούς το 1423, κατοχή που θα τερματιστεί το 1881.

Σύμφωνα με μια επίσημη έκθεση Βενετών διπλωματικών πρακτόρων από το 1587, (στην οποία αναφέρεται ο Κώστας Λιάπης στο βιβλίο του για το Κάστρο του Βόλου), το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους σημειώθηκε μεγάλη πειρατική επιδρομή κατά του Κάστρου κατά την οποία αιχμαλωτίστηκαν όλοι οι άνδρες των εμπορικών πλοίων που βρίσκονταν στο λιμάνι, και πολλοί από την ξηρά – μεταξύ των οποίων και Εβραίοι.

Η επόμενη φορά που μνημονεύεται το Κάστρο είναι το 1655, όταν ο ενετικός στόλος υπό τον Μοροζίνι έπληξε το φρούριο του Βόλου.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Μπαρτόλντι (1803), το Κάστρο του Βόλου “με εξαίρεση μια ισχνή μουσουλμανική φρουρά, κατοικείται σχεδόν αποκλειστικά από τους Εβραίους, πράγμα που γίνεται συχνά μέσα στα κάστρα αυτής της περιοχής, μιας και οι Τούρκοι φοβούνται περισσότερο την προδοσία και τον ξεσηκωμό των Ελλήνων, στους οποίους δεν επιτρέπουν να μπαίνουν στα οχυρωμένα μέρη. Ένας μεγάλος αριθμός Εβραίων γυναικών πλημμυρίζει τους δρόμους και όλες τους σχεδόν καπνίζουν ή έχουν έστω ένα τσιμπούκι στις τσέπες τους, πολυτέλεια την οποία έχουν μιμηθεί πολλές Εβραίες και Αρμένισσες από τις Τουρκάλες. Οι Ελληνίδες όμως σπάνια την υιοθετούν.”

Σε άλλο σημείο της αφήγησής του σημειώνει ότι τις αποσκευές της συνοδείας του μετέφεραν μερικοί “αχθοφόροι Ιουδαίοι εκ της πόλεως”, στο χώρο της οικίας του (Τούρκου) Τελώνη του Βόλου, στον οποίο “επειδή υπέφεραν από πυρετόν, προσήλθε και ο Ιουδαίος ιατρός του, όστις διέταξεν, ως αντιπυρετικόν, κρόκον ωού μετά χυμού λεμονίου, ειδικών εν Ελλάδι φαρμάκων...”

Το λιμάνι του Βόλου είναι σημαντικό για τη διακίνηση προϊόντων από όλη την ενδοχώρα και βέβαια από το Πήλιο – όπου ανθεί, εκτός των άλλων, η προσοδοφόρος παραγωγή μεταξιού.

Στο Νουόβο Ντιτσιονάριο Τζεογκράφικο Ουνιβερσάλε, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1826, αναφέρεται ο Βόλος ως πόλη με σημαντικό λιμάνι και φρούριο στο οποίο υπάρχει και συναγωγή, με σημαντικό αριθμό Εβραίων κατοίκων, οι οποίοι - κατά τον Τσοποτό - ασχολούνταν κυρίως με κολυβιστικές και αργυραμοιβικές εργασίες.

Οι συνθήκες διαβίωσης εντός του Κάστρου, με τους στενούς δρόμους, τα μικρά σπίτια και την πνιγερή ατμόσφαιρα, οδήγησε το πιο

δυναμικό κομμάτι των κατοίκων να αναζητήσει καλύτερες συνθήκες ζωής εκτός του Κάστρου. Παρά τις παλινωδίες της Οθωμανικής διοίκησης, τελικά, η νέα πόλη του Βόλου άρχισε να διαμορφώνεται από τη δεκαετία του 1830 και εντεύθεν, αρχικά με την οικοδόμηση ανατολικά του Κάστρου ωραίων οικιών, καταστημάτων κλπ στη συνοικία που ονομάστηκε "Μαγαζειά".

Το 1850 ο Γάλλος αρχαιολόγος και περιηγητής Αλφρέ Μεζιέρ επισκέφτηκε την περιοχή και σημείωσε ότι εντός του Κάστρου βρήκε μόνο Τούρκους ενώ οι υπόλοιποι (Έλληνες χριστιανοί και Εβραίοι) κατοικούσαν πλέον έξω από αυτό.

Η πόλη εξελισσόταν με γρήγορους ρυθμούς και ο αριθμός των Εβραίων αυξάνει ακόμη περισσότερο μαζί με τη σημασία της Κοινότητας. Μέχρι το 1860, οι Εβραίοι του Κάστρου μετοίκησαν στη δυτική πλευρά της νέας πόλης.

Το 1864 κάποια μέλη της Κοινότητας έλαβαν την πρωτοβουλία να αποταθούν στην Αλλιάνς Ισραελίτ Ουνιβερσέλ των Παρισίων, για τη λειτουργία σχολής της στο Βόλο, με πρόθεση να επιτύχουν τη βελτίωση του πνευματικού επιπέδου των παιδιών της Κοινότητας. Η σχολή της Αλλιάνς ιδρύθηκε το 1865, λίγα μόλις χρόνια μετά την ίδρυση της Αλλιάνς στο Παρίσι το 1860. Όπως επισημαίνει η Ντίνα Μουστάνη "η ταχύτητα ανταπόκρισης της μικρής Κοινότητας στο κάλεσμα της Αλλιάνς είναι ίσως υποδειγματική, καθώς η σχολή του Βόλου ήταν η πρώτη που λειτούργησε στον ευρύτερο χώρο της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, πριν από τις αντίστοιχες σχολές των μεγάλων εβραϊκών κοινοτήτων της Μεσογείου, στοιχείο που δείχνει πως οι Εβραίοι της πόλης ήταν γνώστες των τεκταινόμενων στην Ευρώπη, κι αυτό γιατί πολλοί από αυτούς ήταν δίγλωσσοι και τρίγλωσσοι."

Όπως σημειώνει ο Ραφαήλ Φρεζής στο βιβλίο του που ασχολείται με το θέμα, το 1865 έφτασε από το Παρίσι στον Βόλο, ο δάσκαλος Βάισκοπ, ο οποίος λειτούργησε το σχολείο το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς. Όπως ο ίδιος ανέφερε στα κεντρικά της Αλλιάνς, "έτυχε καλής υποδοχής και εντυπωσιάστηκε από το γεγονός ότι βρήκε μια καλά οργανωμένη Κοινότητα".

Οι πρώτες εμπειρίες του υπήρξαν ενθαρρυντικές, επειδή "ο Βόλος είχε μια ευχάριστη ευρωπαϊκή κοινωνία κι ένα αξιόλογο εβραϊκό κέντρο". Ωστόσο, στις παρατηρήσεις του ανέφερε τα εξής: "Οι συνθήκες του σχολείου ήταν απογοητευτικές. Ο χώρος όπου λειτουργούσε ήταν πρωτόγονος και για φωτισμό χρησιμοποιούσαν ένα παλιό λυχνάρι του 13ου αιώνα... Τα περισσότερα παιδιά ήταν αγράμματα και αγνοούσαν τις στοιχειώδεις γνώσεις της αριθμητικής και της γραμματικής".

Ο Βάισκοπ, χάρη στις ικανότητες του, μπόρεσε, σε σύντομο χρονικό διάστημα, να βελτιώσει το επίπεδο των μαθητών κι έπειτα από διδασκαλία δεκαπέντε μηνών, ανέφερε στα Κεντρικά τις θετικές εξελίξεις της διδασκαλίας.

Η πρόοδος των μαθητών και η καλή φήμη του σχολείου, παρεκίνησαν - το 1867- μερικούς χριστιανούς Βολιώτες να ζητήσουν τη φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο της Αλλιάνς.

Το 1870, διευθυντής του σχολείου ανέλαβε ο Δαβίδ Καζές. Στο σχολείο φοιτούσαν 54 μαθητές, στους οποίους περιλαμβάνονταν λίγοι χριστιανοί ορθόδοξοι και καθολικοί. Η θητεία του Καζές υπήρξε επιτυχής.

Από το 1873 το σχολείο έγινε μικτό και το 1874 μεταξύ των 50 μαθητών, περιλαμβάνονταν 7 μαθήτριες.

Στις αρχές του 1877 το σχολείο επισκέφθηκε ο Μητροπολίτης Δημητριάδος Γρηγόριος, τον οποίο προσφώνησε ο δάσκαλος της Ελληνικής Κώστας Αστεριάδης.

Ωστόσο, οι διάφορες συγκυρίες που μεσολάβησαν, επέδρασαν στην οικονομία του τόπου, διαφοροποιώντας τα οικονομικά αρκετών Εβραίων, ώστε να μην μπορούν να συνεισφέρουν, και το σχολείο άρχισε να αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα. Έγινε απ' όλους μια προσπάθεια να συγκεντρωθούν χρήματα και μερικοί συνέβαλαν οικονομικά για τη διατήρηση του σχολείου.

Το καλοκαίρι του 1878, ο Δαβίδ Αμπραβανέλ με επιστολή του στο Παρίσι, επισήμανε την κακή κατάσταση του σχολικού κτιρίου, τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν γενικότερα με τη συνεχή αποδιοργάνωση και τη μείωση του αριθμού των μαθητών. Τα γεγονότα αυτά τον οδήγησαν ώστε να προτείνει διακοπή λειτουργίας του σχολείου. Αυτό έγινε αποδεκτό από τα Κεντρικά και η λειτουργία του σταμάτησε.

Σύμφωνα πάλι με τη Ντίνα Μουστάνη: "Μέσα από εκθέσεις των καθηγητών της σχολής, η εβραϊκή κοινότητα του Βόλου, μολονότι μικρή αριθμητικά, παρουσιάζεται τις δεκαετίες 1860 και 1870, να έχει μεγαλύτερο "ειδικό βάρος". Αρκετά μέλη της ήταν έμποροι, τραπεζίτες, μεσίτες.

Συγκεκριμένα, ο διευθυντής και καθηγητής της σχολής I. Blum αναφέρει ότι στο τέλος του 1869 υπάρχουν 150 Εβραίοι (50 οικογένειες) στην πόλη, μεταξύ των οποίων το 1/3 είναι έμποροι, 1/3 μαγαζάτορες και οι υπόλοιποι αχθοφόροι.

Σε επόμενη αναφορά καθηγητή της σχολής το Μάιο του 1872, η κοινότητα αριθμεί 554 άτομα, από τις μεγαλύτερες πληθυσμιακές εκτιμήσεις της, εξαιτίας της συμφωνίας των προοδευτικών και συντηρητικών μελών της κοινότητας και της συνεπακόλουθης συγχώνευσης της σχολής Αλλιάνς και της Ταλμούδ Τορά. Το 1876 σύμφωνα με αντίστοιχη εκτίμηση, οι εβραϊκές οικογένειες είναι 90 στο σύνολο."

Οι καθηγητές της σχολής σημειώνουν τα επαγγέλματα ορισμένων εξεχόντων μελών της κοινότητας, καθώς ήταν και οι κύριοι χρηματοδότες της σχολής. Ενδεικτικά, σε τρεις αναφορές καθηγητών, αναγράφονται τα ονόματα και τα επαγγέλματα των βασικών συνδρομητών της σχολής που διέτέλεσαν και μέλη της επιτροπής της. Στην επταετία αυτή (1869-1876) παρατηρούμε αλλαγή στα επαγγέλματα των ίδιων προσώπων, που άλλοτε μαρτυρούν κοινωνική άνοδο, άλλοτε ίσως και συρρίκνωση δραστηριοτήτων.

Η επαγγελματική διάκριση των Εβραίων της εποχής μας δίνει τα εξής στοιχεία:

Οι γυρολόγοι, οι μετακινούμενοι πραματευτάδες, έρχονται πρώτοι σε συχνότητα εμφανίσεων, επάγγελμα που ασκούσαν σχεδόν αποκλειστικά οι Εβραίοι. Μαζί με τους αχθοφόρους του λιμανιού αποτελούν το 23,94% των καταγραφών. Ακολουθούν οι έμποροι, τεχνίτες, εργάτες και υπάλληλοι, καθώς και διάφοροι άλλοι επαγγελματίες.

Το 1865 κατασκευάστηκε σύγχρονη Συναγωγή με χρηματοδότες τον Εντμόντ ντε Ρότσιλντ, τον Αλλατίνι και τον βαρόνο Μωρίς Χίρς. Η Συναγωγή λειτούργησε το 1870. Την ίδια περίοδο δημιουργήθηκε και το (πρώτο) εβραϊκό νεκροταφείο στη Νεάπολη.

Ο Βόλος απελευθερώθηκε στις 2 Νοεμβρίου 1881. Η πρώτη απογραφή επί ελληνικής διοίκησης το 1881, κατέγραψε 4.987 κατοίκους στην πόλη εκ των οποίων 300 Εβραίοι κι 600 Μουσουλμάνοι.

Έκτοτε η Κοινότητα εισήλθε σε μια νέα φάση και η πορεία της, μέσα από ευτυχέστερες αλλά και ταραχώδεις περιόδους, συνεχίζεται έως σήμερα. Είναι σίγουρο ότι οι πληροφορίες και τα ευρήματα που αφορούν την εβραϊκή παρουσία στην ευρύτερη χερσαία Μαγνησία, δεν έχουν εξαντληθεί. Εναπόκειται στους ειδικούς επιστήμονες να συνεχίσουν τις έρευνές τους, έτσι ώστε στο μέλλον να έχουμε μια ακόμη πιο ολοκληρωμένη άποψη για την παρουσία αυτή.

Μαρσέλ Σολομών
Βόλος, 14 Οκτωβρίου 2016

*** **